

Gènere, violència i socialització en els centres escolars

Mirta S. Lojo Suárez

Universitat Autònoma de Barcelona
mlojo@xtec.cat

Resum

La construcció d'identitats i rols segons els models hegemònics de feminitat i masculinitat condicionen bona part de la vida social, familiar i professional de dones i d'homes. En aquest context, les interaccions que hi tenen lloc es tradueixen en relacions de poder i, a causa de la seva pròpia normativitat, comporten violència. Les xarxes relacionals d'infants i joves evidencien processos de socialització diferencial. En aquest article s'analitzen les preferències relacionals de quinze grups classe a partir de les dades sociomètriques obtingudes a diversos centres educatius de la Comunitat Autònoma de Catalunya.

Paraules clau: identitats i rols de gènere, relacions interpersonals, procés de socialització, estereotips de gènere.

Resumen. *Género, violencia y socialización en los centros escolares*

La construcción de identidades y roles según los modelos hegemónicos de femineidad y masculinidad condicionan buena parte de la vida social, familiar y profesional de mujeres y hombres. En este contexto, las interacciones que tienen lugar se traducen en relaciones de poder y, debido a su propia normatividad, comportan violencia. Las redes relacionales de niñas, niños y jóvenes ponen en evidencia procesos de socialización diferencial. En este artículo se analizan las preferencias relacionales de quince grupos clase a partir de los datos sociométricos obtenidos en diversos centros educativos de la Comunidad Autónoma de Cataluña.

Palabras clave: identidades y roles de género, relaciones interpersonales, proceso de socialización, estereotipos de género.

Abstract. *Gender, violence and socialization in school*

The construction of identities and roles according to the hegemonic feminine and masculine models affects a good part of the social, familiar and professional life of women and men. This is the background for the interactions that take place. That refers to power relationships which, because to its own normativism, are violent. The relational networks of children and teenagers put in evidence differential socialization processes. In this article the relational preferences of fifteen class groups are analyzed, from the collected socio-metric data in some schools of the Autonomous Community of Catalonia.

Key words: gender identities and gender roles, interpersonal relationships, process of socialization, gender stereotypes.

Sumari

1. Contextualització de l'estudi	4. Aproximació teòrica
2. Recull de dades	5. Conclusions
3. Interpretació de dades	6. Bibliografia

1. Contextualització de l'estudi

A partir de les dades sociomètriques recollides per l'OVE (Observatori de la Violència a les Escoles), en el marc del treball amb els centres docents de diverses zones del territori de Catalunya, s'ha portat a terme un estudi que té com a finalitat analitzar les relacions entre els col·lectius de noies i de nois. En la revisió documental dels sociogrames aplicats durant el curs acadèmic 2007-2008¹, es va arribar, a través d'un procés de saturació, a la constatació que les relacions d'afinitat en els grups classe posen de manifest una clara marca de gènere, tant a l'educació primària com a l'educació secundària.

Per tal de contrastar els resultats de la revisió documental, es va procedir a l'obtenció de dos valors de tipus grupal amb triatge per atzar de quinze grups. Els índexs sociomètrics de referència² són:

- a) Índex de preferències del subgrup.
- b) Índex d'unió del subgrup.

Els dos subgrups considerats són el conjunt de noies, per una banda, i el conjunt de nois, per l'altra, que conformen cada grup classe.

a) Índex de preferències del subgrup

Mesura les preferències dels individus d'un subgrup, és a dir, si les eleccions que fa s'adrecen més cap al propi subgrup o cap als membres de l'altre. Es calcula segons la fórmula:

$$PS = \frac{I1 (N - N1)}{E1 (N1 - 1)}$$

On:

- I1 és la suma de les eleccions intragrup del subgrup 1.
- E1 és la suma de les eleccions extragrup del subgrup 1.
- N1 és el conjunt d'individus del subgrup 1.

1. Vegeu l'article de M. Jesús Comellas «L'OVE. Detecció precoç de factors de vulnerabilitat i prevenció de la violència», p. 61-79.
 2. Segons la versió que Arruga (1983) realitza sobre els estudis de Jacob Lévy Moreno.

Si $PS > 1$, significa que els membres del subgrup es prefereixen a si mateixos més que no pas als de l'altre.

Si $PS < 1$, indica que prefereixen més els membres de l'altre grup que no pas els del propi subgrup.

b) Índex d'unió del subgrup

Mostra en quina mesura un subgrup està molt unit entre si o integrat en altres subgrups.

$$US1 = \frac{I1 \sum Sp}{Ep1 \sum Sp1}$$

On:

— Sp és el nombre d'eleccions rebudes pel subjecte.

— Ep és el nombre d'eleccions emeses pel subjecte.

L'amplitud de l'índex oscil·la entre 0 i 2.

— Si $US < 1$, indica que el subgrup està molt integrat amb l'altre subgrup.

— Si $US > 1$, significa que el subgrup està molt unit entre si i aïllat de l'altre subgrup.

2. Recull de dades

A continuació, es recullen els resultats del càlcul dels índexs sociomètrics referenciats.

Municipi	Identificador
Amposta	1
Vilafranca del Penedès	2
Badalona	3
L'Hospitalet de Llobregat	4
Santa Margarida de Montbui	5
Rubí	6
Sabadell	7
Parets del Vallès	8

Municipi	Etap educativa	Esfera	Cicle	Índex de preferències		Índex d'unió	
				Noies	Nois	Noies	Nois
1	Secundària	Treball	Primer	1,66	3,89	1,40	1,34
2	Secundària	Treball	Segon	10,91	2,07	1,77	1,53
1	Secundària	Treball	Segon	1,31	1,27	1,10	1,03
3	Secundària	Treball	Segon	1,99	1,57	1,29	1,19
4	Secundària	Treball	Segon	2,53	1,61	1,11	1,47
5	Secundària	Oci	Primer	1,88	3,48	1,33	1,46
5	Secundària	Treball	Primer	2,00	3,07	1,31	1,47
6	Secundària	Oci	Primer	4,57	2,96	1,39	1,76
6	Secundària	Treball	Primer	5,41	6,43	1,31	1,77
6	Secundària	Oci	Segon	1,67	1,75	1,17	1,27
6	Secundària	Treball	Segon	1,41	1,46	1,13	1,18
6	Primària	Treball	Superior	2,58	2,23	1,32	1,41
7	Primària	Treball	Superior	2,04	1,28	1,29	1,13
8	Primària	Treball	Mitjà	1,78	4,04	1,58	1,27
8	Primària	Treball	Mitjà	1,53	1,84	1,22	1,18

3. Interpretació de dades

Els índexs de preferències de subgrup, tant pel que fa a les noies com als nois, en cap cas són iguals o inferiors a 1, cosa que voldria dir més preferència per l'extragrup o equidistància en les eleccions d'afinitat, respectivament, sinó que en tots els casos són superiors a 1.

Alguns dels valors són més propers a la unitat, com en dos dels subgrups de noies de segon cicle de secundària dels municipis 1 i 6 (1,31 i 1,41) i dos dels subgrups de nois de segon cicle de secundària del municipi 1 i de cicle superior de primària del municipi 7 (1,27 i 1,28). N'hi ha uns altres, però, que s'allunyen significativament del valor 1. És el cas dels subgrups de noies de segon cicle de secundària del municipi 2 i de primer cicle de secundària del municipi 6 (10,91 i 5,41), com també dels subgrups de nois de primer cicle de secundària del municipi 6 i de cicle mitjà de primària del municipi 8 (6,43 i 4,04).

Si es pren en consideració l'índex d'unió del subgrup, que, com s'ha dit, oscil·la entre 0 i 2, resulta que en cap cas no és igual o inferior a 1, que significaria el mateix nivell d'integració en el propi subgrup que amb l'extragrup o més unió amb l'extragrup, sinó que, per contra, en tots els casos es verifica que tant els subgrups de noies com els de nois estan molt units en el seu subgrup i aïllats de l'extragrup.

Alguns índexs d'unió, tot i l'evident integració del subgrup amb aïllament de l'altre subgrup, posen en evidència un cert acostament envers aquest últim,

com en els casos del segon cicle de secundària del municipi 1 (1,10) o del segon cicle de secundària del municipi 4 (1,11), per part dels col·lectius femenins, i de segon cicle de secundària del municipi 1 (1,03) i de cicle superior de primària del municipi 7, per part dels col·lectius masculins.

Uns altres subgrups posen en evidència un allunyament més gran respecte de l'extragrup. Són els casos del col·lectiu de noies de segon cicle de secundària del municipi 2 (1,77), de cicle mitjà de primària del municipi 8 (1,58) i del col·lectiu de nois de primer cicle de secundària del municipi 6 (1,77), com també d'un altre subgrup del mateix cicle de secundària del mateix municipi (1,76).

En vista d'aquests resultats, es pot afirmar que, en els grups observats, hi ha una clara preferència per les persones del mateix sexe en les eleccions d'afinitat. Aquesta tendència és present en tots els grups observats, independentment de l'edat i de l'esfera temàtica del qüestionari (treball o oci).

4. Aproximació teòrica

Les imatges femenines i masculines són al sistema de representacions de cada individu i es projecten en les altres persones segons complexos codis socioculturals. El sexe biològic ha servit històricament de base per construir la identitat i el rol de gènere, que és de caràcter social, per tant, no és invariable, sinó que presenta una àmplia diversitat, tant a través del temps com de les cultures. Així, el sistema sexe-gènere configura un ordre de construcció de rols i d'identitats en categories tancades, binòmiques i antitètiques.

És a dir que, des d'aquest sistema, allò que és propi de les dones és impròpi dels homes i viceversa, i les atribucions que es fan a unes i a altres són antagòniques; per exemple: alguns dels trets definitoris de la masculinitat hegemònica són activitat, iniciativa, força i dominància, mentre que, a les mateixes dimensions de la feminitat hegemònica, hi corresponen els trets de passivitat, dependència, feblesa i submissió. Evidentment, aquests motlles tan rígids no són representatius de les conductes ni de les possibilitats de dones i homes, sinó que intenten legitimar unes relacions de poder que històricament s'han construït des de la jerarquia patriarcal.

Actualment, en les societats occidentals, les dones han anat recuperant alguns dels espais que històricament els havien estat negats. La més o menys recent promulgació de lleis, com ara la Llei Orgànica de mesures de protecció integral contra la violència de gènere o la Llei Orgànica per a la igualtat efectiva de dones i homes, posen en evidència la voluntat política d'avançar cap a la igualtat d'oportunitats en diversos àmbits socials.

Tanmateix, les pràctiques socials canvien molt lentament i encara queda un llarg camí per recórrer. La «violència contra les dones», malgrat els esforços de les administracions i d'una part important de la societat, encara és vigent. Ara bé, algunes manifestacions d'aquesta violència són invisibles per a moltes persones, perquè formen part de la tradició, dels costums i d'allò que és quotidià. Esdevé necessari «veure» les situacions que comporten desigualtat per a

les dones, per a les persones que opten per opcions sexuals alternatives a l'heterosexualitat o per a qualsevol altre col·lectiu, identificar-les i nomenar-les per tal de fer-les visibles, prevenir-les i eradicar-les.

El procés de socialització de dones i d'homes encara té un caràcter diferencial. El tipus de joguines per a infants, els colors associats a cada sexe, el calçat i la vestimenta marquen diferències fins i tot abans del naixement de cada criatura. Els models familiars i socials de rols masculins i femenins, influïts fortament per la publicitat, les revistes, el cinema, la televisió, els videojocs o els esports, reforcen la construcció d'identitats i de rols de gènere, i, malgrat el camí recorregut, encara no hi ha una intervenció sistemàtica per evitar les limitacions que les construccions de gènere comporten per a tots dos sexes.

Les expectatives familiars, els rols de dones i d'homes respecte a la criança i a les tasques domèstiques i les del professorat, l'avaluació del rendiment i els continguts curriculars, també tenen un fort impacte en la construcció del gènere en infants i joves. Encara es verifica una forta segregació d'itineraris formatius i de professions quant al sexe, tant en relació amb titulacions de grau mitjà com superior.

Aquests apunts tenen com a finalitat evidenciar que la qüestió de la igualtat dista molt de ser resolta. I, per tant, en cert sentit, resulta coherent que les tendències que es manifesten a nivell social tinguin un correlat en els centres escolars, hologrames de la societat. Així, que hi hagi una preferència d'afinitat entre els col·lectius de noies i de nois d'acord amb el sexe, forma part d'una dinàmica estructural amb fortes arrels socioculturals, que comporta encara violència física, verbal, psicològica i simbòlica envers les dones, envers els homes que no s'ajusten al prototip masculí i envers els grups que, ateses les seves característiques socials o culturals, s'allunyen de la cúpula jeràrquica de poder en l'ordre social establert.

5. Conclusions

La prevenció i l'eradicació de la violència escolar i de la *violència de gènere* als centres docents passa necessàriament per la construcció de la convivència dins i fora de les seves parets. La convivència de noies i nois a les escoles representa una veritable oportunitat per millorar si s'hi fa una intervenció intencionada i sistemàtica per trencar amb els estereotips de gènere i es possibilita un desenvolupament integral i un procés de socialització superadors del pensament androcèntric i de la subordinació.

La resposta al fenomen de la segregació espontània d'infants i joves a l'àmbit educatiu formal passa pel model coeducatiu, per una intervenció global que permeti generalitzar l'accés als recursos per part de totes les persones i per ampliar l'horitzó de realització personal, familiar, professional i comunitari de noies i de nois. La ciutadania activa i l'exercici democràtic de participació i coresponsabilitat s'aprèn en el procés de socialització, que, en gran mesura, té lloc als centres escolars.

6. Bibliografia³

- ARRUGA, Artur (1983). *Introducción al test sociométrico*. Barcelona: Herder.
- COMELLAS, M. Jesús i LOJO, Mirta (coords.) (2008). *Un canvi de mirada per afrontar i prevenir la violència escolar*. Barcelona: Octaedro.
- DÍAZ-AGUADO, M. José (2001). *La construcción de la igualdad y la prevención de la violencia contra la mujer desde la educación secundaria*. Madrid: Instituto de la Mujer.
- GARCIA SALOMON, Montserrat (2006). *Els paranyes de l'amor*. Barcelona: Octaedro.
- LOJO, Mirta (2007). *Formació per a la igualtat en els programes de transició: Un enfocament integrat de gènere. Eines i experiències*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament d'Educació.
- ROSET, Montserrat; PAGÈS, Eugènia; LOJO, Mirta i CORTADA, Esther (2008). *Guia de coeducació per als centres educatius: pautes de reflexió i recursos per a l'elaboració d'un projecte de centre*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Institut Català de les Dones i Departament d'Educació.
- MORENO, Montserrat (2001). *Cómo se enseña a ser niña: El sexismo en la escuela*. Barcelona: Icaria.
- ROVIRA, Marta (2000). *El tractament de l'agressivitat als centres educatius: proposta d'acció tutorial*. Barcelona: ICE UAB. Quaderns per a la Coeducació; 15.
- SANCHÍS, Rosa (2006). *Tot per amor? Una experiència educativa contra la violència a la dona*. Barcelona: Associació de Mestres Rosa Sensat.
- SUBIRATS, Marina i BRULLET, Cristina (1988). *Rosa y azul: La transmisión de géneros en la escuela mixta*. Madrid: Ministerio de Cultura. Instituto de la Mujer.

3. De forma explícita, s'han evitat les inicials en els noms de pila per visibilitzar la presència femenina en la producció bibliogràfica.